

The Future of the Islamic Awakening in Bahrain: The Impact of the Islamic Revolution

Hassan Amini ^{*1} | Hassan Khalili ²

Abstract

Objective: The main purpose is to examine the role of key factors and drivers of Bahrain's internal and external circumstance. This research is developing and designing scenarios for Bahrain. Bahrain's circumstance internal and external has been examined over the period 2011 to 2022. The study was conducted by studying relevant basics, existing documents, as well as interviews with Bahraini professionals includes 10 experts from different fields of Bahrain. Results showed that there are four major scenarios for the future of Bahrain. The first scenario is the victory of the Al-Khalifa regime and the defeat of the revolutionaries based on the support of the trans-regional countries, Saudi Arabia and Cooperation Council. The second scenario of vulture dancing is the continuation of the status quo, based on people's fatigue from continuing protests. Compromise and the formation of a national unity government is the third scenario. The scenario indexes conciliation between the parties involved, and gives the post to the liberal and pro-regime Shiites. The last scenario is the Phoenix flight scenario, namely the formation of unified leadership, continued resistance front political support and Bahraini resistance occurs. One of the most important jobs is the formation of resistance cores, propaganda and the attraction of youth to these cores.

Keywords: Islamic Revolution, Islamic Awakening, Bahrain, Al Khalifa Regime, Scenarios.

1. Assistant Professor and Faculty Member of Imam Hossein University.

2. Corresponding author: Ph.D. in systems management, Imam Hossein University.

Management.khalili@gmail.com.

Cite this Paper: Amini, H & Khalili ,H. (2022). The Future of the Islamic Awakening in Bahrain: The Impact of the Islamic Revolution. *Crisis Management and Emergency Situations*, 1(3), 121–141. DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.5.3>

۱

دوره سوم
بهار ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۲/۰۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۸
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۳۰
صص: ۱۴۱-۱۲۱

شاپا چاپی: ۳۶۷۴-۲۷۱۷
الکترونیکی: ۳۶۶۶-۲۷۱۷

آینده پژوهی بیداری اسلامی در بحرین: تأثیر انقلاب اسلامی

حسن امینی^۱ | حسن خلیلی^۲

چکیده

هدف اصلی بررسی نقش عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر تحولات آینده بحرین است. این پژوهش در راستای تدوین سناریوهای پیش روی بحرین و از نوع توسعه‌ای است. تحولات بحرین از حیث تحولات داخلی و خارجی و در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۲ مورد بررسی قرار گرفته است. این بررسی با مطالعه مبانی مرتبط، اسناد موجود و همچنین مصاحبه با متخصصان حوزه بحرین شامل ۱۰ نفر از کارشناسان حوزه‌های مختلف بحرین انجام شده است. بر مبنای یافته‌های پژوهش برای آینده تحولات بحرین می‌توان چهار سناریوی عملده را ترسیم کرد. سناریوی اول پیروزی رژیم آل‌خلیفه و شکست انقلابیون است که بر مبنای حمایت کشورهای فرامنطقه‌ای، عربستان سعودی و شورای همکاری از رژیم آل‌خلیفه رخ می‌دهد. سناریوی دوم رقص کرکس یعنی ادامه وضع موجود است که عمدتاً مبتنی بر خستگی مردم از ادامه اعتراضات می‌باشد. سازش و تشکیل دولت وحدت ملی سناریوی سوم است. آخرین سناریو، سناریوی پرواز سیمرغ یعنی تشکیل دولت شیعی و شکست رژیم آل‌خلیفه است که بر مبنای رهبری واحد، ادامه حمایت‌های سیاسی جبهه مقاومت و ایستادگی و مقاومت ملت بحرین رخ می‌دهد. یکی از مهمترین محورها تشکیل هسته‌های مقاومت، تبلیغات و جذب جوانان به این هسته‌ها می‌باشد. **کلیدواژه‌ها:** انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، بحرین، رژیم آل‌خلیفه، سناریوها.

۱. استادیار، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دکتری مدیریت سیستم‌ها، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

Management.khalili@gmail.com

استناد: امینی، حسن و خلیلی، حسن (۱۴۰۱)، آینده پژوهی بیداری اسلامی در بحرین: تأثیر انقلاب اسلامی، **نشریه علمی**

آینده پژوهی انقلاب اسلامی، ۱(۳)، ۱۴۱-۱۲۱.

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.5.3>

نویسندگان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

موج جدید بیداری اسلامی که با آغاز دهه دوم هزاره سوم میلادی کشورهای اسلامی تونس، مصر، لیبی و یمن را درنوردید، در ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ به کشور بحرین رسید (درج و سمیعی اصفهانی، ۱۳۹۷؛ آبوت ۱ و همکاران، ۲۰۲۰). این امر موجب ترس و وحشت غرب و نظام سلطه گردید و با طراحی یک جنگ روانی مدعی شدند بحرین دچار جنگ داخلی شیعه و سنی شده است. درحالی که شواهد و قرائن و مستندات متقن بیانگر وقوع بیداری اسلامی در بحرین بود. حضرت امام خامنه‌ای مدظله‌العالی (۱۳۹۰) ضمن بطلان فرضیه اختلافات مذهبی در بحرین، قیام مردم بحرین را در راستای بیداری اسلامی قلمداد نموده و فرمودند:

«مردم بحرین هم در مظلومیت مطلق به سر می‌برند. در آنجا هم به‌عنوان اینکه این‌ها شیعه هستند، می‌خواهند حرکت را حرکت طائفی و مذهبی معرفی کنند؛ درحالی که قضیه این نیست ... مسئله این است که این ملت، مظلوم است؛ از حقوق اولیه یک شهروند در کشور خود، در خاک خود، در سرزمین خود محروم است. حق خود را مطالبه می‌کند، ... می‌گوید بتوانم در تشکیل دولت و حکومت نقش ایفاء کنم؛ اینکه جرم نیست؛ این یک حق مشروع است ... ملت مظلوم بحرین هم مثل ملت مصر است، مثل ملت تونس است، مثل ملت یمن است؛ آنجا هم قضیه همین است؛ تفکیک بین این‌ها معنا ندارد» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۱۴).

دومینوی تحولات بیداری جهان اسلام با توجه به ماهیت اسلامی و ضد استبدادی و استکباری آن و الهام‌گیری از انقلاب اسلامی، منظومه به هم پیوسته‌ای است که تأثیرات عمیقی بر یکدیگر و در سطح منطقه بر جای گذاشته است. سرعت تحولات و سرایت آن از تونس به مصر، لیبی، یمن (مجمودی ۲، ۲۰۲۰) و سپس بحرین، توازن قدرت منطقه را تغییر داده و معادلات قدرت را متحول نموده است. قدرت‌های بزرگ و متحدان استراتژیک آن‌ها در منطقه این موضوع را تهدیدی برای منافع خود و نقطه پایانی برای آمال و اندیشه‌های نهفته در طرح‌های منطقه‌ای خود از جمله طرح خاورمیانه بزرگ ارزیابی نمودند (امیر عبداللّه‌یان، ۱۳۹۲: ۱۸).

بحرین به عنوان عضو شورای همکاری خلیج فارس، یکی از مهم ترین کشورهای منطقه از نظر ژئوپلیتیک به شمار می آید. در حالی که اکثریت جمعیت این کشور را شیعیان تشکیل داده اند، اما اقلیت اهل سنت حاکمیت این کشور را در دست دارند. در خصوص حاکمیت اقلیت سنی بر اکثریت شیعی، عوامل چندی دخیل است که مهم ترین دلیل آن حمایت عربستان، انگلستان و آمریکا از رژیم آل خلیفه در بحرین است. با آغاز بیداری اسلامی در بحرین در سال ۲۰۱۱، موجی از بیم و هراس حاکمان سنی مذهب منطقه را دربر گرفت. در این راستا، آل خلیفه با همکاری آل سعود و با حمایت ایالات متحده آمریکا به سرکوب حرکت های مردمی پرداختند. عوامل بسیاری موجب هراس مخالفان بیداری اسلامی در بحرین شده است. یکی از مهم ترین دلایل این هراس، عامل شیعه است. ترس از خارج شدن بحرین از گروه کشورهای سنی مذهب و نزدیکی به جمهوری اسلامی ایران، باعث ایجاد نوعی قطب بندی در میان کشورهای آسیای جنوب غربی شده است که در یک طرف آن ایران و در طرف دیگر آن عربستان قرار گرفته اند. آینده تحولات بحرین نقش بسیار مهمی در سیاست ها و راهبردهای آتی منطقه و معادلات امنیتی آن دارد و می تواند موجب پیامدهای راهبردی تأثیرگذاری باشد. از این رو، تدوین سناریوهای آینده بحرین می تواند به مدیریت بیداری اسلامی کمک نماید. چرا که ایران به عنوان بازیگری مهم و تأثیرگذار در منطقه، باید برای مدیریت تحولات در محیط سیاسی و امنیتی خود، سناریوهای مختلف را در نظر داشته باشد.

پیشینه پژوهش

بیداری اسلامی

از زمان آغاز بیداری اسلامی مفهوم سازی این پدیده در محافل غربی و اسلامی توجهات ویژه ای را به خود جلب نمود و متفکران بسیاری در راستای تبیین آن دست به قلم بردند. اندیشمندان ایرانی و اسلامی از این پدیده به بیداری اسلامی یاد می کنند. اندیشمندان و اندیشکده های غربی از واژه بهار عربی ۱ برای شرح این تحولات بهره می گیرند (مجمودی، ۲۰۲۰). واژه بهار عربی در

1. Arab Spring

نشریات علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

سال ۲۰۱۱ زمان شکل‌گیری اعتراضات در تونس علیه بن علی توسط رسانه‌های غربی به کاربرده شد. به زعم برخی از اندیشمندان غربی، بهار عربی مجموعه‌ای از اعتراضات ضد دولتی، قیام‌ها و شورش‌های مسلحانه بود که از اوایل سال ۲۰۱۱ در سراسر خاورمیانه انتشار یافت و هدف اصلی این جنبش‌ها از دیدگاه ناظران خارجی و قدرت‌های جهانی تغییر نقشه خاورمیانه بوده است (مانفردا، ۲۰۱۷). پروفسور ابوشریف ۲ بر این باور است که بهار عربی را نمی‌توان به یک ابزار قالب‌سازی تشبیه کرد که بتوان تمامی جنبش‌ها را در این قالب ریخت. بهار عربی اشاره دارد به تلاش در کشورهای عربی در راستای دموکراسی‌سازی، ایجاد آزادی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و مقابله با نظام‌های خودکامه و جایگزینی نظام‌های سکولار با نظام‌های مردم‌سالار و دینی (ابوشریف ۳، ۲۰۱۴: ۴).

بیداری اسلامی، در ادبیات سیاسی معاصر در ایران و جهان، یعنی تحولات فکری و اجتماعی دو قرن اخیر جوامع مسلمان در پرتو وفاداری به مبانی دینی اسلامی. عامل اصلی بیداری اسلامی مواجهه مسلمانان با فرهنگ و تمدن جدید غربی و پی بردن آنان به عمق عقب‌ماندگی خود در برخی شئون، در برابر غرب است. در واقع این پدیده واکنش دینی اندیشمندان جوامع مسلمان در برخورد با فرهنگ و تمدن غربی است. بیداری اسلامی جنبشی است اصلاحی به مفهوم ظهور اسلام ناب و پاک در انسان و جامعه (شیرودی، ۱۳۸۸: ۵). به عبارت دیگر بیداری اسلامی تحولی است حاصل از دمیدن آگاهی و اراده در کالبد به خواب رفته انسان‌ها و جامعه، به منظور حرکت ارادی و آگاهانه آن در مسیر کمالات فطری خویش در چارچوب نظم و نظام اسلامی است که نتیجه آن، احیا و بازیابی هویت فردی و جمعی، یعنی شناخت هویت مسلمانی و مسلمان بودن، بازگشت به هویت جمعی واحد خویش است (نواب، ۱۳۸۵: ۶۳).

روند بیداری اسلامی در بحرین

با توجه به مشکلات داخلی و تحت تأثیر تحولات سیاسی کشورهای عربی که به سقوط حکام تونس، مصر، یمن و لیبی منجر شد و همچنین عدم پایداری حکومت بحرین برای اجرای اصلاحات سیاسی و اجتماعی، جوانان بحرینی ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ را روز خشم از حکومت اعلام

1. Manfreda
2. Ibrahim N. Abusharif
3. Abusharif

کردند (عباسی و حسنی، ۱۳۹۵). به طوری که جوانان این کشورها نقشی مهمی در افزایش خیزش‌های عربی داشتند (ابوت و همکاران، ۲۰۲۰). این کشور از زمان استقلال با موج‌های آشوب زیادی روبرو بوده است (میرزایی، ۱۳۹۷)، به‌طور مثال، با مروری بر تاریخ می‌توان دریافت قیام علیه آل خلیفه در بحرین تاریخ طولانی دارد و به عبارتی از دهه‌های اولیه قرن بیستم تاکنون که دهه دوم قرن ۲۱ را می‌گذرانیم، ملت بحرین قیام‌های متعددی علیه آل خلیفه داشته‌اند. در سال ۱۹۲۳ گروه‌های مختلف مردم در اعتراضات خود، خواستار تشکیل یک مجلس مردمی قدرتمند، قدرت دادن به مردم، کم شدن خفقان موجود و خروج حکومت از حالت حکمرانی قبیله‌ای و فردی بودند. مردم بحرین از سال ۱۹۲۳ تا قیام معروف به "الهیه" - که طی آن شیعیان و سنیان در کنار یکدیگر علیه آل خلیفه بسیج شدند- در سال ۱۹۵۳، خواستار اصلاحات و نقش آفرینی مردم در تعیین سرنوشت و اداره کشور شدند. بحرین در دهه ۶۰ میلادی نیز شاهد چندین قیام با مشارکت کارگران بود، اما پس از آن که مردم از اصلاح حکومت آل خلیفه ناامید شدند و در سال ۱۹۷۰ میلادی برای اولین بار دم از سرنگونی این رژیم زدند. در سال‌های ۱۹۹۴ الی ۱۹۹۹ در دوران پادشاهی عیسی بن سلمان نیز خیزش‌های متعددی رخ داده است و در حدود ۵ هزار نفر در این بازه زمانی زندانی شدند. این قیام‌ها و اعتراضات، در ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ با احیای نهضت بیداری اسلامی در منطقه، دوباره آغاز شد و این بار در یک روندی رو به تکامل به شکلی بنیادین پایه‌های حکومت آل خلیفه را به لرزه انداخت.

واکنش نظام سیاسی به اعتراضات مسالمت آمیز مردم در ۱۴ فوریه، اوباش خواندن معترضان و صدور دستور سرکوب اعتراضات با خشونت تمام بود. اتخاذ رویکرد مقابله با درخواست‌های ملت به جای پذیرش انجام اصلاحات، نه تنها به خاموش شدن صدای معترضان برای کسب مطالبات خود نیانجامید، بلکه این امر موجب گردید علاوه بر گسترش دامنه اعتراضات، مطالبات به سمت رادیکالیزه شدن و درخواست اسقاط نظام تغییر جهت دهد. از طرف دیگر با بالا گرفتن اعتراضات دخالت‌های خارجی نیز به صحنه تحولات این کشور کشیده شد. رژیم آل خلیفه با سرکوب مطالبات بر حق مردم، بحرین را به مکانی برای نقض گسترده حقوق بشر تبدیل کرده است و این رژیم در عرصه جهانی به‌عنوان رژیمی مخوف و سرکوبگر شناخته می‌شود.

در چنین شرایطی بحرینی‌ها نیز با تداوم نادیده گرفتن دستور وزارت کشور بحرین درباره ممنوعیت برگزاری هر نوع تظاهرات و تجمع، مناطق مختلف این کشور از جمله منامه، پایتخت بحرین را به صحنه اعتراضات خود تبدیل کرده‌اند. علمای بحرینی نیز تأکید کردند: بحرینی‌ها مصمم هستند نگذارند به شیخ عیسی قاسم تعرض شود. آن‌ها به حکومت بحرین درباره پیامدهای چنین اقدامی هشدار دادند. با افزایش اعتراضات مردم بحرین به خاطر تشدید فشارهای رژیم آل‌خلیفه علیه شیخ "عیسی قاسم"، نیروهای امنیتی این کشور تدابیر امنیتی را در منطقه "الدراز" محل سکونت این روحانی تشدید کردند (سایت ایندپندنت، ۱، ۲۰۱۶).

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توسعه‌ای است. به طوری که با مطالعه مبانی مرتبط با بحرین، تحلیل داده‌های کیفی اسناد موجود و همچنین مصاحبه با متخصصان حوزه بحرین، اقدام به تدوین سناریوهای بحرین شد. جامعه پژوهش کارشناسان حوزه‌های روابط بین‌الملل، مطالعات منطقه‌ای و استراتژیک، فعالان حوزه بحرین و همچنین متخصصین مذهبی فعال در حوزه بحرین هستند که پس از رسیدن به اشباع، تعداد ۱۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. جهت سناریونویسی از مدل شوارتز (۱۹۹۶) استفاده شد. مراحل نگارش سناریو بر اساس مدل شوارتز به شرح زیر است:

۱. تشخیص و شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی
۲. شناسایی عوامل کلیدی و مؤثر در محیط فعالیت سازمان (مقیاس خرد)
۳. تهیه فهرست نیروهای پیشران تغییرات
۴. رتبه‌بندی عوامل کلیدی و نیروهای پیشران کلیدی بر اساس درجه اهمیت و عدم قطعیت
۵. انتخاب منطق حاکم بر سناریوها (استفاده از سناریو ویزارد)
۶. پربار کردن محتوای سناریوها
۷. کندوکاو مضامین سناریوها
۸. انتخاب شاخص‌های راهنما

یافته‌های پژوهش

موضوع اصلی

ابتدا باید موضوع یا پرسش مشخصی را تشخیص داد. در تشخیص مسئله باید ذهن از مفروضات و رسوباتی مانند خوش بینی و بدبینی زدوده شود. حالات و رسوبات ذهنی، مانع طرح درست پرسش‌ها هستند. اعضای گروه سناریو پس از کنار گذاشتن پیش فرض‌ها و کلیشه‌ها، باید بر سر مسئله اصلی تصمیم‌گیری، به تفاهم برسند. در این پژوهش موضوع اصلی عبارت است از «بیداری اسلامی مردم بحرین»

عوامل کلیدی

در این گام، گروه سناریو باید عوامل مهم تأثیرگذار در موفقیت یا ناکامی تصمیم مرحله نخست را شناسایی کند. این عوامل، مانند مشتریان، تأمین کنندگان مواد اولیه و رقبا می‌باشد که در وضع سامانه مؤثر هستند. این عوامل نیروهای مهم در محیط خرد هستند. نتایج مصاحبه نشان می‌دهد که عوامل کلیدی مؤثر در بحرین شامل عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و امنیتی مربوط به داخل بحرین است.

جدول ۱. عوامل کلیدی (داخلی) مؤثر در بحرین

اکثریت جمعیت کشور بحرین (۶۵٪) متعلق به شیعیان می‌باشد	سیاسی
وجود احزاب اسلامی و غیر اسلامی مخالف رژیم	
مشروعیت و مقبولیت شیخ عیسی قاسم در میان شیعیان به‌عنوان رهبری واحد و مقتدر در جامعه شیعی بحرین	
عدم آزادی بیان و ایجاد فضای بسته سیاسی از سوی رژیم	
وجود اختلافات، تضاد و چالش در سطح نهادها و سران قدرت در بحرین	فرهنگی
اصول اعتقادی انقلابیون بحرین مبنی بر ضرورت مبارزه با آمریکا و رژیم صهیونیستی	
وجود افراد تأثیرگذار انقلابی همسو با تفکر مقاومت	
نگاه مثبت شیعیان بحرین به محور مقاومت و به‌خصوص حزب‌الله لبنان	
نفوذ و گسترش تفکر ولایت فقیه در میان شیعیان بحرین	
وجود روحیه ایستادگی و مقاومت در بین شیعیان و انقلابیون	
رشد ناسیونالیسم عربی در میان طبقه حاکم و جریان‌های سنی در بحرین	

افزایش فساد اداری و اقتصادی در لایه‌های حکومت بحرین	اقتصادی
افزایش شکاف‌های قومی، قبیله‌ای، مذهبی، نژادی در بحرین	
بحران منابع آبی در کشور بحرین و واردات آب شرب از عربستان	
افزایش بیکاری و انسداد منابع مالی شیعیان از سوی رژیم	
ناکارآمدی حکومت در تأمین بودجه و حمایت‌های اعتباری عربستان از رژیم	
ساختار فاسد نهادهای امنیتی وابسته به انگلستان	امنیتی
وابستگی رژیم آل‌خلیفه در تأمین امنیت به کشورهای خارجی	

نیروهای پیشران

پس از تشخیص عوامل کلیدی، لازم است نیروهای پیشران بر آن‌ها در محیط کلان هم احصا شود. علاوه بر فهرستی از عوامل اجتماعی، فناوری، اقتصادی، سیاسی مؤثر، مسیر دیگر برای دست یافتن به محیط کلان، این پرسش است: نیروهایی که پشت نیروهای محیط خردی که در مرحله دوم تشخیص داده شده‌اند، کدام‌اند؟ برخی از این نیروها از پیش تعیین شده و برخی (مانند افکار عمومی) بسیار غیرقطعی و نامطمئن هستند.

بر مبنای نظرات متخصصان حوزه بحرین، نیروهای پیشران تغییرات شامل عوامل داخلی و خارجی است. عوامل داخلی عبارت است از عوامل سیاسی و عوامل فرهنگی و اجتماعی داخل بحرین می‌باشد. همچنین عوامل خارجی عبارت‌اند از: عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، نظامی امنیتی، سیاسی.

رتبه‌بندی عوامل

در این مرحله عوامل کلیدی و نیروهای پیشران، موضوع گام‌های دوم و سوم، بر اساس اهمیت آن‌ها برای مسئله‌ای که در گام اول تشخیص داده شده است و میزان فقدان قطعیت، رتبه‌بندی می‌شود. هدف از این رتبه‌بندی، یافتن دو یا سه عامل یا روندی است که اهمیت زیاد و کمترین قطعیت را دارند. سناریوها برحسب عناصر از پیش تعیین شده (روند) با یکدیگر فرق ندارند؛ زیرا عواملی از این دست در همه سناریوها صادق است.

نشریه آینده پژوهی انقلاب اسلامی

جدول ۲. پیشران‌های تغییرات بحرین

اقتصادی	حمایت‌های اقتصادی آل سعود و غرب از رژیم آل‌خلیفه	خارجی
سیاسی	نفوذ رژیم صهیونیستی و خاندان یهود در بحرین	
	حمایت‌های سیاسی آل سعود، آمریکا و انگلیس از رژیم آل‌خلیفه	
	ورود و موضع‌گیری قدرت‌های بزرگ جهانی در صحنه تحولات منطقه در حمایت از بحرین	
	فشار افکار عمومی جهان و نهادهای بین‌المللی حقوق بشری به رژیم	
	اهمیت ژئوپلیتیک و راهبردی بحرین برای عربستان و قدرت‌های جهانی و حمایت آن‌ها از آل‌خلیفه	
فرهنگی و اجتماعی	اشاعه فرهنگ لیبرالیسم و سکولاریسم غربی توسط حاکمیت	
	نفوذ و گسترش تفکر سلفی‌گری در میان اهل سنت	
نظامی امنیتی	وجود نیروها و پایگاه‌های نظامی (آمریکایی - انگلیسی) در بحرین	
	حمایت‌های نظامی امنیتی آل سعود، آمریکا و انگلیس از رژیم آل‌خلیفه	
سیاسی	ایجاد رعب و وحشت از طریق اعمال خشونت و خونریزی در میان شیعیان توسط رژیم	داخلی
فرهنگی و اجتماعی	گسترش روزافزون گفتمان اسلام ناب و جبهه مقاومت در میان مردم بحرین	
	جمعیت حداقلی اهل سنت و مخالفت آن‌ها با تشکیل حکومت شیعی	
	اثرگذاری فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در افکار عمومی	
	آمادگی افکار عمومی اکثریت اجتماع برای تغییر حکومت	

نتایج تحلیل مصاحبه با متخصصان حوزه بحرین نشان داد که از بین ۳۸ عامل کلیدی و پیشران، ۱۰ عامل به‌عنوان مهم‌ترین عامل کلیدی و پیشران (مبتنی بر طیف لیکرت از امتیاز ۱ الی ۱۰) که به شرح جدول زیر است:

جدول ۳. رتبه‌بندی عوامل کلیدی و پیشران‌ها بر اساس درجه اهمیت و عدم قطعیت

ردیف	عوامل کلیدی و نیروهای پیشران کلیدی	درجه اهمیت	عدم قطعیت	مجموع امتیاز
۱	ایجاد رعب و وحشت از طریق اعمال خشونت و خونریزی در میان شیعیان توسط رژیم	۱۰	۷	۱۷

ردیف	عوامل کلیدی و نیروهای پیشران کلیدی	درجه اهمیت	عدم قطعیت	مجموع امتیاز
۲	وجود اختلافات، تضاد و چالش در سطح نهادها و سران قدرت در بحرین	۹	۷	۱۶
۳	حمایت‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی آل سعود رژیم آل-خلیفه	۱۰	۵	۱۵
۴	گسترش روزافزون گفتمان انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت در میان مردم بحرین	۹	۶	۱۵
۵	وجود روحیه ایستادگی و مقاومت در بین شیعیان و انقلابیون	۸	۶	۱۴
۶	اصول اعتقادی انقلابیون بحرین مبنی بر ضرورت مبارزه با آمریکا و رژیم صهیونیستی	۸	۵	۱۳
۷	وجود احزاب اسلامی و غیر اسلامی مخالف رژیم	۷	۵	۱۲
۸	آمدگی افکار عمومی اکثریت اجتماع برای تغییر حکومت	۷	۴	۱۱
۹	حمایت‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی آمریکا و انگلیس از رژیم آل خلیفه	۶	۵	۱۱
۱۰	وابستگی رژیم آل خلیفه در تأمین امنیت به کشورهای خارجی	۵	۴	۹

انتخاب منطق حاکم بر سناریوها

نتیجه رتبه‌بندی، محورهایی هستند که برحسب آن‌ها سناریوها با هم تفاوت خواهند داشت. از مهم‌ترین گام‌ها در ساختن سناریوها، تعیین همین محورهاست. هدف این است که دست آخر تنها چند سناریوی محدود باقی بماند که تفاوت میان آن‌ها از نظر تصمیم‌گیران مهم است. برای آن‌که سناریوها ابزار مفید یادگیری باشند، باید بر مباحثی تکیه کنند که برای موفقیت تصمیم اولیه، اساسی هستند. باید با مسائل آن‌قدر دست‌وپنجه نرم کرد تا شکل بگیرند و قابل گروه‌بندی شوند و منطقی بروز کند و داستانی قابل گفتن پدیدار شود. پس از مشخص شدن محورهای اصلی و نااطمینانی‌ها، گاهی مفید است که آن‌ها را به صورت طیف (در امتداد یک محور)، یا ماتریس یا صفحه دو بعدی (با دو محور) و چهار سناریوی ممکن، یا حجم یا سه بعدی (با سه محور)، نه

سناریوی ممکن، نمایش داد. در این نمودارها، سناریوهای متفاوت قابل تشخیص هستند و جزئیات مربوط را می‌شود به آن‌ها افزود.

از توصیه‌های شوارتز در پروژه‌های سناریونویسی تقلیل سناریوها به چهار مورد است. وقتی شمار سناریوها بیش از چهار باشد، تشخیص تفاوت میان آن‌ها دشوار است. توصیه مشابه دیگر او، پرهیز از دادن احتمال وقوع به سناریوهاست؛ زیرا در این صورت باز بیم آن هست که تنها سناریوهای با احتمال بیشتر جدی گرفته شوند. شاید روش معقول‌تر آن باشد که هم‌زمان دو سناریوی با احتمال وقوع زیاد در برابر دو سناریو با اثر زیاد اما احتمال کم، داده شوند. در پژوهش حاضر، با استفاده از سناریو ویزارد اقدام به انتخاب منطق حاکم بر سناریوها شد. به طوری که برای حاکمیت چهار وضعیت فروپاشی، اصلاح ساختار، اعمال سیاست سرکوب و پیروزی متصور می‌باشد. عربستان نیز دارای دو وضعیت خروج عربستان یا ادامه حمایت از حاکمیت می‌باشد. برای جریان‌های شیعه نیز سه حالت مغلوب، مصالحه با حکومت و یا اتحاد جریان‌ها را می‌توان پیش‌بینی کرد. مبارزات انقلابی نیز دارای سه وضعیت پیروزی، فرسایشی شدن اعتراضات و سرکوب است. در نهایت پایگاه‌های نظامی و نیروهای خارجی دارای دو وضعیت استمرار حضور و حمایت از رژیم یا خروج از بحرین می‌باشد.

جدول ۴. انتخاب منطق حاکم بر سناریوها

توصیف‌گر	وضعیت ۱	وضعیت ۲	وضعیت ۳	وضعیت ۴
حاکمیت	فروپاشی	اصلاح ساختار	اعمال سیاست سرکوب	پیروزی
عربستان	خروج عربستان	ادامه حمایت از حاکمیت	-	-
جریان‌های شیعه	اتحاد جریان‌ها	مصالحه با حکومت	مغلوب	-
مبارزات انقلابی	پیروزی	فرسایشی شدن اعتراضات	سرکوب	-
پایگاه‌های نظامی و نیروهای خارجی	خروج از بحرین	استمرار حضور و حمایت از رژیم	-	-

پربار کردن محتوای سناریوها

بر مبنای محتوای مصاحبه و تحلیل روند بیداری اسلامی بحرین می‌توان چهار سناریوی زیر را مفروض دانست.

سناریوی شکست انقلابیون و توقف بیداری اسلامی

با توجه به حمایت کشورهای عربی به‌ویژه عربستان سعودی، شورای همکاری خلیج فارس، کشورهای فرامنطقه‌ای از رژیم منحوس آل‌خلیفه و همچنین سکوت مجامع بین‌المللی در قبال جنایات این رژیم، سران بحرین به سرکوب تظاهرات و بازداشت گسترده مبارزین ادامه می‌دهند و هیچ‌گونه مطالبه به‌حق معترضین را پاسخ نمی‌دهند و از طرفی با گسترش اختلافات در میان جریان‌های انقلابی و از سوی دیگر توسعه تفکر بی‌نتیجه بودن قیام و نفوذ عوامل وابسته و منافق به درون جریان‌های معترض جبهه مقابل رژیم آل‌خلیفه از درون دچار سستی و از هم پاشیدگی شده و در نتیجه موج قیام فروکش نموده و دچار شکست می‌شود. رژیم آل‌خلیفه برای حل‌نهایی و دائمی مسئله اعتراضات در طی یک برنامه بلندمدت ۲۰ تا ۳۰ ساله سعی می‌کند تا سیاست تغییر ترکیب جمعیتی، به نفع اهل سنت را با شدت هرچه تمام‌تر ادامه داده تا توازن جمعیتی را به نفع اهل سنت حامی رژیم بحرین تغییر دهد.

حاکمیت بحرین در تقابل با معترضین، با توجه به حمایت نیروهای خارجی حاضر در بحرین و نیاز آن‌ها به وجود یک رژیم وابسته در بحرین، جریان‌های شیعی و مبارزات انقلابی را به شدت سرکوب می‌نماید. شاید انسداد، محتمل‌ترین گزینه برای دو سال آینده باشد. این انسداد می‌تواند فعال یا غیرفعال باشد. ادامه انسداد یعنی شرایط به همین صورت باشد و اعتراضات هم وجود داشته باشد. ادامه این وضعیت نیز شرایط سیاسی کشور را به دوران استبداد مطلقه قبل از ۲۰۰۲ برخواهد گرداند و شرایط باز سیاسی حداقلی کنونی نیز برداشته خواهد شد و زمینه تداوم فعالیت نیروهای سیاسی شیعی (الوفاق و ...) از بین خواهد رفت. تعلیق قانون اساسی، اعلام وضعیت فوق‌العاده و احتمالاً تمدید آن و تعطیلی نهادهای مدنی و دموکراتیک اندک کنونی که بخشی از آن‌ها نیز تاکنون انجام شده است جزء کمترین پیامدهای این وضعیت خواهد بود. طبق این سناریو، کادر رهبری جنبش نیز توسط رژیم تحت پیگیری قرار خواهد گرفت و تلاش خواهد شد با بازداشت رهبران مؤثر و پرنفوذ جنبش، بدنه اجتماعی آن را ابتدا دچار تفرقه سازند و سپس سازمان و انسجام

تحركات را به فروپاشی بکشند. رژیم آل خلیفه، عربستان، امارات و سایر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و تا حدودی آمریکا از این سناریو حمایت خواهند کرد. از طرف دیگر این انسداد همراه با حرکت‌های ایذایی است و این حرکت‌ها تا اندازه‌ای نخواهد بود که حاکمیت بحرین را واردار به برداشتن این انسداد بکند. حرکت‌های ایذایی باعث افزایش فشار خواهد شد؛ ولی گشایش و رساندن حاکمیت به این نقطه که باید فکری کند، بعید است. رهبر انقلاب بحرین، شیخ عیسی قاسم به روش‌های غیرمسالمت‌جویانه نمی‌اندیشد. ممکن است برخی این رویکرد را جزو خصوصیات شیخ عیسی قاسم بدانند؛ ولی این روش نیز ناشی از درک عمیق ایشان از جامعه بحرین است و می‌داند اگر مردم بحرین شانس داشته باشند، در ادامه حرکت‌های مسالمت‌جویانه است. جغرافیای بحرین، جغرافیای بسته‌ای است و مردم بحرین هم در این جغرافیای بسته به سر می‌برند.

مداخله غیرمستقیم به گونه‌ای که از کمک‌های اطلاعاتی و فناوری و تجهیزات نوین در اختیار دستگاه جبار حاکم قرار می‌دهد و از طرف دیگر در مجامع بین‌المللی سازمان‌های جهانی حقوق بشر سازمان ملل شورای امنیت و غیره را با خود همراه و جنایات و سرکوب‌های دولت بحرین را مشروعیت سیاسی و امنیتی خواهند بخشید. در حال حاضر نیز شکنجه‌ها، جنایت‌ها و یورش وحشیانه مزدوران آل خلیفه علیه ملت بحرین نشان از وخامت وضع این کشور دارد و اصلاحاتی که مقام‌های این کشور وعده داده بودند هیچ‌گونه پیشرفتی نداشته است و هر روز اوضاع بدتر و همه عرصه‌ها در این کشور تهدید می‌شود.

سناریوی استمرار مجاهدت

حکومت بحرین با ادامه حمایت‌های صورت گرفته از سوی مرتجعین عرب کماکان بدون توجه به مطالبات مردم بحرین و با اقتدارگرایی به ادامه حیات می‌پردازد و با توطئه به ایجاد و توسعه اختلافات در میان مبارزین به خصوص بین مبارزین شیعه و سنی و با اتخاذ سیاست‌های فلج‌کننده اقتصادی مانند اخراج شیعیان از امور دولتی بستن حساب‌های مالی مبارزین شیعه، اتهام پول‌شویی و فساد مالی از یک سو و اعمال سیاست سرکوب‌گرانه مانند (دستگیری، زندان، اخراج، اعدام و...) می‌تواند امید معترضین را به ادامه اعتراضات کم‌رمق و بدین وسیله موج اعتراضات جریانات شیعی را کم‌فروغ نمایند.

اما با توجه به وجود عدم انعطاف رژیم در خصوص مطالبات و ادامه سرکوب‌گری شیعیان و وجود مشکلات گسترده معیشتی و اقتصادی چاره‌ای جز ادامه مبارزه باقی نمی‌ماند، اما از طرفی ناامیدی از به ثمر رسیدن قیام و خستگی انقلابیون کم‌ویش اعتراضات و راهپیمایی‌های شبانه در پاره‌ای از نقاط بحرین انجام می‌گیرد که این امر نشان از فرسایشی شدن اعتراضات در این کشور دارد. با توجه به رضایت عربستان از وضع موجود در بحرین و ادامه حمایت‌هایش از رژیم آل‌خلیفه و ناتوانی نیروهای نظامی این رژیم در کنترل و سرکوب معترضین، استمرار حضور نیروهای خارجی در این کشور امری بدیهی و دور از ذهن نیست.

سازمان‌های مردم‌نهاد و آزادی‌خواهان جهان از مطالبات مسالمت‌آمیز مردم حمایت می‌کنند و می‌رود تا فشارهای سیاسی، اجتماعی، رسانه‌ای علیه دولت افزایش یابد و اعتراضات و روند تظاهرات خیابانی نسبت به سال قبل نه تنها کاهش نیافته بلکه هدفمندتر بوده و افزایش چشمگیری یافته است. انتظار می‌رود این روند تا حصول نتیجه استمرار یابد و مخالفان همچنان به تظاهرات مسالمت‌آمیز خود ادامه دهند و حکومت بحرین هم به دنبال سرکوب این تظاهرات باشد. برآیند این سرکوب این است که مخالفان برای برگزاری تظاهرات انگیزه بیشتری خواهند یافت، چنانکه در سال‌های گذشته هم شاهد این مسئله در کشور بحرین بودیم.

سناریوی آشتی ملی

با توجه به حمایت‌های گسترده عربستان از رژیم آل‌خلیفه و همچنین حمایت‌های مجامع جهانی و ایالات متحده از سیاست‌های سرکوب‌گرانه از سوی سران حکومت بحرین، مبارزین انقلابی نیز در درون خود در مورد نحوه ادامه مبارزه دچار چنددستگی و تفرقه شده و فعالیت‌های مبارزاتی دچار کاهش چشم‌گیری می‌شود، تعداد زیادی از مبارزان توسط رژیم بازداشت شده و فشارها به شیخ عیسی قاسم نیز به شدت افزایش می‌یابد. از طرفی آل‌خلیفه نیز تحت فشار انقلابیون برای فروکش کردن اعتراضات و مدیریت قیام پیشنهادهایی مبنی بر اصلاح ساختار حکومت و مصالحه با معترضین مطرح شد و رفته‌رفته میل و رغبت طرف‌های درگیر برای رسیدن به تفاهم افزایش می‌یابد. از آنجایی که گروه‌های مبارز به دنبال مشارکت حداکثری در سیاست و افزایش سهم‌خواهی از مناصب حکومتی بودند سران بحرین به منظور مجاب نمودن معترضین به تعدادی از شیعیان طرفدار رژیم با خط‌مشی لیبرال پست و مقام‌های دولتی اعطاء خواهند نمود.

با توجه به دلیل عقب‌نشینی هر دو طرف از مواضع‌شان، انتظار می‌رود وضعیت سیاسی تا اندازه‌ای تغییر نماید، مبارزات مردمی در ظاهر توسط حکومت سرکوب اما در باطن چونان آتشی در زیر خاکستر باقی بماند و پایگاه‌های خارجی به حضور خود در این کشور ادامه دهند.

سناریوی ظهور انقلاب اسلامی مبتنی بر گفتمان مقاومت

افزایش خشونت و همچنین اعمال سیاست‌های نظارتی بر شیعیان از سوی رژیم موجب افزایش نفرت عمومی و عدم مقبولیت و مشروعیت رژیم در میان مردم گردید، ادامه این روند از سوی رژیم، سبب گسترش موج اعتراضات مردم انقلابی بحرین علیه حکومت شده و اعتراضات در تمامی مناطق کشور به صورت شبانه‌روزی ادامه می‌یابد. اعتصابات کارگری در کارخانه‌ها و خدمات عمومی بحرین گسترده شده و حکومت بحرین دچار اختلالات گسترده در مدیریت امور می‌شود.

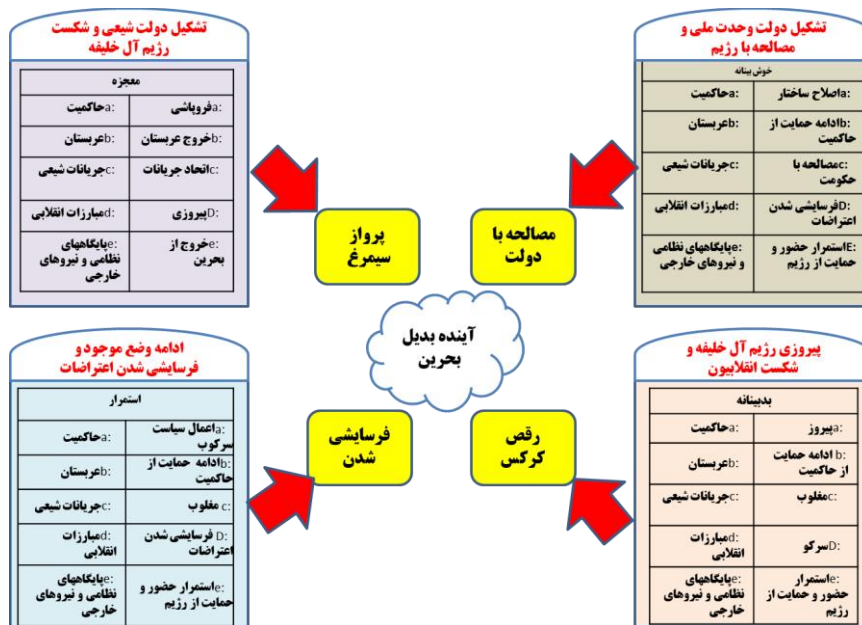
مجامع حقوق بشری با گسترش سرکوب تظاهرات کنندگان به حمایت از انقلابیون پرداخته و مجبور می‌شود به دلیل فشار افکار عمومی در این خصوص ورود نماید. ادامه پیروزی‌های جبهه مقاومت و جمهوری اسلامی و حزب‌الله در عرصه مبارزه علیه طرح‌های استکبار جهانی باعث افزایش روحیه ایستادگی و مقاومت مردم در قبال ظلم رژیم و همچنین موجب انزوای جریان‌های سازش‌کار و تقویت اتحاد فی‌مابین جریان‌های شیعی انقلابی گردیده و جریان‌های انقلابی به رهبر و پرچم‌دار قیام مردمی بحرین جای خود را در میان مردم بحرین باز می‌نمایند.

با افزایش تحرکات مبارزاتی و فشارهای سیاسی، انقلاب بحرین به سرانجام رسیده و خاندان آل‌خلیفه مجبور به فرار از کشور و پناهندگی به عربستان می‌شوند. در صورت شکل‌گیری حکومت شیعی در بحرین هیمنه عربستان در این کشور شکسته خواهد شد و نیروهای خارجی مستقر در بحرین رفته رفته باید به فکر خروج از این کشور باشند. انقلاب اسلامی بحرین در داخل برای مردم امید و رجاء فراگیری می‌تواند به وجود آورد. استقامت، صبر، مقاومت و ایثار و همراهی و همدلی آنان وقوع انقلاب اسلامی را در دسترس قرار داده است.

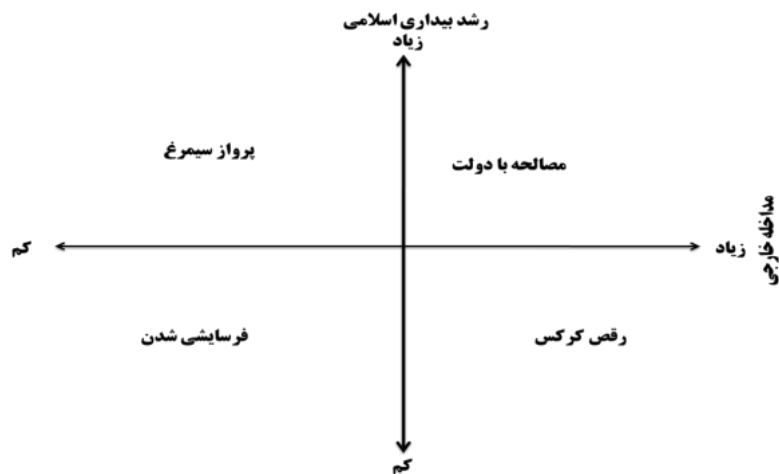
کندوکاو مضامین سناریو

سناریوی چهارم، سناریوی منتخب است که در آن هدف «تشکیل دولت شیعی و شکست رژیم آل‌خلیفه» می‌باشد. در این سناریو رشد بیداری اسلامی تشدید و از حجم مداخلات خارجی

کاسته شده است. به طوری که ادامه روند فشار حداکثری از سوی رژیم، سبب گسترش موج اعتراضات مردم شده و حکومت بحرین دچار اختلالات گسترده در مدیریت امور می‌شود. در ادامه این روند، مجامع حقوق بشری مجبور به حمایت از انقلابیون شده و ادامه پیروزی‌های جبهه مقاومت در عرصه مبارزه با استکبار جهانی باعث افزایش روحیه ایستادگی و مقاومت مردم در قبال ظلم رژیم شده و جریانات انقلابی به رهبر و پرچم‌دار قیام مردمی بحرین جای خود را در میان مردم بحرین بازمی‌نمایند.

شکل ۱. سناریوهای حاکم بر بحرین

شکل ۲. وضعیت بیداری اسلامی بحرین

انتخاب شاخص‌های نشانگر

نشانگرهای سناریوی ققنوس یعنی پیروزی رژیم آل‌خلیفه و شکست انقلابیون شامل موارد زیر

است:

۱. حمایت کشورهای عربی به ویژه عربستان و شورای همکاری از رژیم آل‌خلیفه
 ۲. حمایت کشورهای فرامنطقه‌ای از رژیم آل‌خلیفه
 ۳. سکوت مجامع بین‌المللی در قبال جنایات رژیم آل‌خلیفه
 ۴. وجود پایگاه‌ها و نیروهای خارجی در بحرین
 ۵. اعمال سیاست تغییر ترکیب جمعیتی از سوی رژیم به نفع اهل سنت و مهاجرین
- نشانگرهای سناریوی رقص کرکس یعنی ادامه وضع موجود و فرسایشی شدن اعتراضات شامل

این موارد است:

۱. اعمال سیاست‌های فلج‌کننده ضد شیعیان
۲. خستگی و ناامیدی مردم از ادامه اعتراضات
۳. نارضایتی شیعیان از مشکلات معیشتی و اقتصادی
۴. رضایت عربستان از وضع موجود در بحرین
۵. دستگیری، اعدام، زندان و اخراج معترضین

نشانگرهای سناریوی سازش یعنی تشکیل دولت وحدت ملی و مصالحه با رژیم شامل این موارد است:

۱. میل و رغبت طرف‌های درگیر برای رسیدن به تفاهم
۲. افزایش سهم‌خواهی از مناصب حکومتی
۳. اعطاء پست و مقام به شیعیان لیبرال و طرفدار رژیم
۴. کاهش اعتراضات خیابانی

نشانگرهای این سناریوی پرواز سیم‌غ یعنی تشکیل دولت شیعی و شکست رژیم آل‌خلیفه عبارت‌اند از:

۱. رسیدن به رهبری واحد (شیخ عیسی قاسم)
۲. ادامه حمایت‌های سیاسی جبهه مقاومت
۳. اتحاد بین جریان‌های شیعی
۴. روحیه ایستادگی و مقاومت و دست‌نکشیدن از اعتراضات
۵. عدم مقبولیت و مشروعیت رژیم حاکم در میان اکثریت مردم
۶. افزایش خشونت رژیم علیه مردم و افزایش نفرت مردم از حکومت

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر طبق نظریه جنبش‌های اجتماعی نوین، عوامل عدم پیروزی قیام بحرین را می‌توان در چند عامل ذکر نمود. از جمله این عوامل می‌توان به رسانه‌های بین‌المللی اشاره کرد. رسانه‌های بین‌المللی با وجود اینکه از گسترش دموکراسی صحبت می‌کنند، اما به رغم طرح مطالبات دموکراتیک معارضان بحرین، نقض حقوق بشر و رفتارهای ناقض دموکراسی از سوی حکومت بحرین هیچ واکنشی از خود نشان ندادند. عامل دوم به مداخله نظامی عربستان در این کشور باز می‌گردد، این کشور با سرکوب قیام بحرین و حمایت از سرکوب شیعیان توسط آل‌خلیفه نشان داد با هرگونه حرکت تحول‌خواه در حوزه خلیج فارس به شدت مقابله می‌کند و حاضر به پرداخت هرگونه هزینه‌ای است. علاوه بر این در بحرین به دلیل شخصیت استبدادی حاکمان و عدم حضور رهبری واحد در رأس اعتراضات و ضعف نهادهای مدنی نسبت به نهادهای مشابه در مصر و

تونس، جنبش شدیداً سرکوب می‌شود. البته به دلیل فعالیت ساختارهای محدود مدنی بحرین تا زمان برقراری نظم و احقاق حقوق ملت، پیش‌بینی می‌شود بحرین ناآرام بماند. پیامدها در سطح محلی، تغییر رژیم در بحرین منجر به سرنگونی آل خلیفه و تغییر ساختار قدرت در آن کشور خواهد شد که این امر قدرت‌گیری شیعیان و به حاشیه راندن گروه‌های سنی را در پی خواهد داشت.

از پیامدهای منطقه‌ای تغییر رژیم در بحرین می‌توان به ایجاد شکاف در شورای همکاری خلیج فارس در مواجهه با ایران و شکل‌گیری اتحادها و ائتلاف‌های جدید منطقه‌ای اشاره کرد. در این سطح همچنین، تنزل موقعیت آمریکا در غرب آسیا و به تبع آن کاهش توان نقش‌آفرینی این کشور در تحولات منطقه‌ای از مهمترین پیامدهای تغییر رژیم و برقراری دموکراسی در بحرین است، هر چند که ارتقای موقعیت منطقه‌ای ایران نیز دیگر رخداد مهم در این زمینه است. در مجموع، هم‌افزایی پیامدهای تغییر رژیم در بحرین ساختار ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا و به ویژه زیرمجموعه خلیج فارس را دگرگون خواهد کرد که از رهگذر این دگرگونی موقعیت ایران، شیعیان و محور مقاومت، ارتقا خواهد یافت.

ایجاد ارتباط جنبش مردمی بحرین با بازیگران منطقه‌ای به ویژه حزب الله لبنان و جبهه مقاومت یکی از راهبردهای تدافعی می‌باشد که می‌تواند با حمایت راهبردی ایران انجام پذیرد. نظر به سناریوی اندیشکده راهبردی تبیین (۱۳۹۲) آمریکا در تلاش است تا میزان نفرت موجود میان عربستان و ایران را افزایش داده و جنگی فرقه‌ای را میان دو کشور و مناطق تحت تسلطشان ایجاد کند که این گزینه دور از ذهن نیست. از این حیث این راهبرد تدافعی می‌تواند نقشه آمریکا را دچار تزلزل بکند. به نظر می‌رسد آمریکا در منطقه خلیج فارس ضعیف شده‌است و درصدد می‌باشد که کشورهای متحد خود نظیر کشورهای عربی خلیج فارس و اسرائیل را همسو کند. بنابراین در این قضیه با گرفتن مواضع منفعلانه در رابطه با ایران، بررسی لزوم تغییر در کشورهای عربی و همچنین انفعال در برخورد با سوریه و لبنان، رژیم‌های عربی و اسرائیل را به خشم آورده‌است و از این طریق سعی دارد که رژیم‌های عربی منطقه را با اسرائیل همسو کند و از این طریق، ضمن کنترل نامحسوس کشورهای اسلامی، از طریق اسرائیل بتواند هم خودش را از منطقه خارج کند و هم موجودیت اسرائیل را تحکیم بخشد.

یکی از مهمترین محورها تشکیل هسته‌های مقاومت، تبلیغات و جذب مردم، خصوصاً جوانان به این هسته‌ها می‌باشد. معرفی چهره واقعی اسلام و ایران اسلامی به افکار عمومی داخلی و جهان برای خنثی‌سازی توطئه‌های خصمانه دشمنان نسبت به اسلام و جمهوری اسلامی ایران از طریق رسانه‌ها و نهادهای مرتبط می‌تواند باعث افزایش جذب داوطلبانه جوانان به هسته‌های مقاومت همسو با جمهوری اسلامی ایران شود. توسعه بسترهای بهره‌گیری از فضای آزاد اطلاعات و شبکه‌های اجتماعی نیز در ایجاد جو نیروگیری از جوانان مسلمان کمک خواهد نمود.

فهرست منابع

- امیر عبداللهیان، حسین (۱۳۹۰)، ناکامی طرح خاورمیانه بزرگ و خیزش بیداری اسلامی در جهان عرب: مطالعه مورد بحرین، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۴(۵۲): ۱۵۷-۱۳۵.
- اندیشکده راهبردی تبیین (۱۳۹۲)، منازعه ایران و عربستان و مسأله بحرین، شناسه خبر ۱۴۶۲۴، ۱۲ بهمن ۱۳۹۲، قابل دسترسی در سایت <http://tabyincenter.ir/14624>
- بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۴/۳/۱۳۹۰.
- درج، حمید و سمیعی اصفهانی، علیرضا (۱۳۹۷)، رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال خیزش مردمی بحرین، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۵(۵۳): ۶۳-۸۰.
- شیرودی، مرتضی (۱۳۸۸)، انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی: تأثیرگذاری و نمونه‌ها، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال پنجم، شماره ۱۶.
- عباسی، مجید و حسینی، حسن (۱۳۹۶)، شورای همکاری خلیج فارس و روند بیداری اسلامی در بحرین، فصلنامه سپهر سیاست، ۴(۱۲): ۷۸-۵۹.
- مصاحبه با آقای مصدق پور مدیر محترم رادیو بحرین (۱۳۹۶).
- مصاحبه با دکتر سید رضا صدرالحسینی و کارشناس مسائل خاورمیانه (۱۳۹۶).
- مصاحبه با دکتر محمد فرازمنند مدیر کل محترم خلیج فارس وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی (۱۳۹۶).
- میرزایی، جلال (۱۳۹۷)، بررسی موانع سیاسی گذار به مردم‌سالاری در بحرین، مجلس و راهبرد، ۲۵(۹۳): ۲۸۱-۳۰۶.
- نواب، محمد (۱۳۸۵). امت در حرکت (جهان معاصر و بیداری اسلامی)، مجله سوره، ۲۷: ۶۷-۶۲.
- Abbott, P., Teti, A. & Sapsford, R. (2020). The tide that failed to rise: Young people's politics and social values in and after the Arab uprisings, *Mediterranean*, 25(1): 1-25.
- Abusharif, I.N. (2014). Ibrahim Parsing "Arab Spring", *Media Coverage of the Arab Revolutions*, Northwestern University in Qatar.
- Machmudi, Y. (2020). Saudi Arabia's internal changes and its foreign policies in responding the Arab Spring, *International Review of Humanities Studies*, 5(1): 1-12.
- Manfreda, P. (2017). Definition of the Arab Spring Middle East Uprisings in 2011, available at: www.thoughtco.com.
- Schwartz, P. (1996). *The art of the long view: paths to strategic insight for yourself and your company*. Broadway Business.
- www.globalriskinsights.com.2017/02/future-generator-Bahrain-faces-political-volatility.
- Kinninmont, J. (2015). *Future Trends in the Gulf*, Chatham House Report, the Royal Institute of International Affairs.
- www.independent.co.uk. (2016). The Arab Spring, five years on: A season that began in hope, but ended in desolation.

